

УДК: 336.77:338.43

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ КРАЇНИ

ТАНКЛЕВСЬКА Н.С. – д.е.н., доцент, Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки об'єктивна необхідність залучення кредиту сільськогосподарськими підприємствами зумовлюється закономірностями економічного циклу фінансових ресурсів і пов'язана з особливостями їх кругообороту. Для стабільного функціонування виробничого процесу підприємствам аграрної сфери необхідно мати певні запаси матеріальних і фінансових ресурсів, які вони формують спочатку за рахунок власних джерел. Однак через різноманітні обставини як загальні, так і специфічні для кожного аграрного підприємства (сезонність, тривалість виробничого та фінансового циклів, характер виробництва, умови та терміни постачання сировини та матеріалів форми та види платежів і розрахунків тощо), потреба в додаткових фінансових ресурсах може раптово і стрімко зростати, що й зумовлює необхідність одержання кредиту. Кредит забезпечує стабільні умови господарської діяльності, виступаючи балансовим чинником формування фінансових ресурсів.

Стан вивчення проблеми. Питання специфіки розвитку кредитного забезпечення в аграрній сфері економіки досліджували такі відомі вчені як М. Дем'яненко, О. Гудзь, О. Непочатенко, П. Лайко, Ю. Лузан, С. Онисько, М. Савлук та ін. Поряд з цим, ураховуючи стрімкі зміни у світовому та вітчизняному фінансовому середовищі, визначення сучасних тенденцій розвитку кредитного забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств залишається актуальним.

Завдання і методика досліджень. Метою статті є виявлення сучасних перспектив розвитку кредитного забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. При дослідженні використані такі наукові методи: дедукції, монографічний, синтезу і аналізу, спостереження.

Результати досліджень. Ефективність діяльності сільськогосподарських товаровиробників значною мірою залежить від наявності необхідних фінансових ресурсів. Проте особливості аграрного виробництва досить часто зумовлюють нестачу обігових коштів, яка може бути компенсована шляхом залучення банківських кредитів. При цьому важливо, щоб економічна вигода від використання кредитних ресурсів була максимальною. На макрорівні актуальним також є забезпечення відтворювальних процесів, при яких розширення вітчизняного кредитного ринку сприятиме зростанню валової продукції сільського господарства.

Починаючи з 2000 року, у країні спостерігаємо новий підхід до кредитування сільськогосподарських підприємств, який спонукав збільшення обсягів короткострокових кредитів, що сприяло створенню підприємствами запасів оборотних засобів за рахунок кредитних коштів. У цей період ключовим напрямом досягнення стабільної діяльності сільськогосподарських підприємств стає державна підтримка шляхом механізму часткової компенсації ставок за кредитами комерційних банків. Заходи відносно здешевлення кредитів через механізм часткової компенсації відсоткових ставок за рахунок бюджетних коштів, розблокували кризову ситуацію на кредитному ринку, унаслідок чого збільшилися надходження

кредитних ресурсів в аграрний сектор і обсяги пільгового кредитування збільшилися у 13,6 раз.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 25.02.2000 р. № 398 «Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт» зі змінами та доповненнями [1], була передбачена часткова компенсація відсоткової ставки за кредитами, одержаними сільськогосподарськими підприємствами для проведення весняно-польових робіт у розмірі 50% облікової ставки НБУ, але не нижче 17,5% з терміном дії кредитної угоди до 1 грудня поточного року [2]. Позитивним аспектом цього механізму була відсутність прямого державного втручання у відносини між банком та підприємством. Унаслідок цього позичальники одержували право вибору комерційного банку для отримання кредитів на вигідних умовах.

До цієї програми було залучено близько 80% реформованих сільськогосподарських підприємств та понад 100 банків, що свідчить про доступність та прозорість програми. Кредитування комерційними банками аграрних підприємств за компенсаційним механізмом, забезпечило повернення наданих кредитів у 2000 р. на 86,0%, у 2002 р. – 92,3%, що сприяло відновленню довіри до сільськогосподарських підприємств-позичальників [3]. Також збільшилась кількість банківських установ, які здійснювали кредитне обслуговування сільськогосподарських підприємств з 51 у 2000-му до 109 у 2001 році (у 2001 році 109 комерційних банків прокредитувало 80 % реформованих господарств) [4]. У тому ж 2001 році в аграрний сектор економіки було залучено 5,8 млн. грн. кредитних ресурсів, з яких 2,8 млн грн – пільгових кредитів, що в 3,4 рази більше порівняно з показником 2000 року та в 14 разів – відповідно до даних 1999 року [5]. Проте в 2009 році порівняно з 2008 роком значно скоротилися обсяги компенсації на здешевлення ставок по кредитах, а саме в 3,5 рази і становило 987 млн. гривень.

Здійснення кредитного забезпечення в сільському господарстві за досліджуваній період характеризується значними коливаннями обсягів, ставок і рівня поверненості кредитів підприємствами галузі. Так, аналіз динаміки обсягів залучених сільськогосподарськими підприємствами банківських кредитів впродовж 2000-2009 рр. засвідчив, що 2009 р. є переломним у тенденціях даного показника. Так, починаючи з 2000 р., суми залучених сільськогосподарськими товаровиробниками банківських кредитів зросли майже у десять разів, і на кінець 2008 р. склали 18,2 млрд. грн. При цьому кількість підприємств, які використовували кредити постійно зростала і на кінець 2008 р. складала біля 7 тисяч. Спостерігалася також стійка тенденція до зростання частки довгострокових кредитів, яка у 2008 р. досягла 48,8%. Незважаючи на активізацію кредитних відносин сільськогосподарських підприємств з комерційними банками впродовж 2000-2008 рр., частка залучених ними кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих суб'єктам господарювання, була незначною і становила у середньому близько 6%.

2009 р. характеризується суттєвим скороченням обсягів залучених сільськогосподарськими підприємствами банківських кредитів, що, перш за все, пов'язано як з дефіцитом коштів у багатьох комерційних банках, так і з погіршенням фінансового стану сільськогосподарських підприємств під впливом фінансової кризи. Так у 2009 р. банківських кредитів залучено на суму лише 5,4 млрд. грн., що становить 30% до кредитів, залучених у попередньому році. З них: короткострокових – 3,8 млрд. грн.; довгострокових – 1,6 млрд. грн. Кількість сільськогосподарських підприємств, що залучили кредити також суттєво знизилась і склала 1835 підприємств. Спостерігається скорочення частки банківських кредитів, залучених сіль-

ськогосподарськими підприємствами, у загальному обсязі кредитів, наданих суб'єктам господарювання, яка у 2009 р. склала 5,6 процентів.

На кінець 2009 р. абсолютний розмір вимог банків за кредитами, наданими у сільське господарство, мисливство і лісове господарство становив 26026 млн. грн., що на 9,7% менше, ніж у 2008 р. З них 10245 млн. грн., або 39,4% складала заборгованість за короткостроковими кредитами та 15780 млн. грн., або 60,6% – за довгостроковими. Основну суму боргу склали кредити в національній валюті: 17851 млн. грн., або 68,6%. Заборгованість за кредитами в іноземній валюті становила 8175 млн. грн., або 31,4 процентів.

Неспроможність значної частини сільськогосподарських підприємств у 2009 р. виконувати свої боргові зобов'язання перед банками привела до зростання заборгованості за простроченими кредитами. Якщо у 2008 р. обсяг прострочених кредитів становив 4,3% від загальної суми залучених підприємствами галузі кредитів, то у 2009 р. даний показник зріс до 12,2%. Таким чином, на кінець досліджуваного періоду заборгованість за простроченими кредитами складала 3182 млн. грн., з яких 2221 млн. грн., – у національній валюті та 961 млн. грн., – в іноземній валюті. Серед прострочених кредитів у національній валюті, залучених у сільське господарство, мисливство і лісове господарство 888 млн. грн., або 40,0%, складають кредити, отримані на строк до одного року, тоді як 1333 млн. грн., або 60,0%, становлять кредити, отримані на строк, що перевищує один рік. Прострочені кредити в іноземній валюті за строками погашення у 2009 р. мали таку структуру: 454 млн. грн., або 47,2%, склали кредити зі строком погашення до одного року; 507 млн. грн., або 52,8% – кредити зі строком погашення понад один рік [7].

Аналіз динаміки середньозваженої відсоткової ставки за банківськими кредитами, залученими сільськогосподарськими підприємствами засвідчив неоднорідні тенденції. Так упродовж 2000-2007 рр. рівень відсоткової ставки для аграріїв знизився з 54% до 14,2%. Проте у 2008 р. рівень середньозваженої відсоткової ставки зріс до 18,4%, а у 2009 р. сягнув 19,2%.

У 2010 р. в Україні 1848 підприємств агропромислового комплексу залучили кредитних коштів понад 6,8 млрд. грн, що на 33,0% більше, ніж на відповідну дату минулого року. Із залучених коштів короткострокових кредитів – понад 4,8 млрд. грн., середньострокових – понад 849,0 млн. грн., а довгострокових – понад 1,1 млрд. гривень. Відсоткові ставки, за якими сплачувалися кредити, зоставалися досить високими і склали 24-27% річних, незважаючи на зниження облікової ставки Національного банку до 7,75%. Водночас актуальним для сільськогосподарських підприємств залишалося питання пролонгації кредитних договорів. Так, у 2010 році пролонговано кредитів для 277 підприємств на загальну суму 732,0 млн гривень.

За статистичними даними Національного банку України, загальна сума заборгованості за кредитами, наданими підприємствам агропромислового комплексу, становить 54,8 млрд. гривень, що складає 11,2% від загального обсягу кредитів, наданих в економіку країни, з них обсяг кредитів, залучених у сільське господарство, складає 26,9 млрд. гривень. Зобов'язання банків за коштами, залученими на рахунки підприємств АПК, становлять 10,6 млрд. грн., з них – 6,6 млрд. грн. – кошти сільськогосподарських підприємств (9,6% від загального обсягу депозитів за коштами підприємств по Україні).

Розширенню доступу сільгоспвиробників до кредитних ресурсів банків сприяла прийнята Урядом постанова від 11 серпня 2010 року № 794, якою затверджений Порядок використання у 2010 році коштів Стабілізаційного фонду для

здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів. Зазначеним Порядком передбачалося надання підприємствам агропромислового комплексу на конкурсній основі компенсації відсоткової ставки за залученими як у поточному році кредитами, так і за кредитами, залученими у 2006-2009 роках, у національній та іноземній валюті. Компенсація надавалася позичальникам за кредитами, залученими у національній валюті, у розмірі подвійної облікової ставки Національного банку, що діяла на дату нарахування відсотків за користування кредитами, та в іноземній валюті у розмірі 10 відсотків річних, але не вище розмірів, передбачених договорами.

Крім того, Порядком передбачалося здешевлення кредитів окремій категорії позичальників за залученими у 2009 та у 2010 роках довгостроковими кредитами в розмірі 90% кредитної ставки [7], які спрямовані на будівництво виробничих приміщень, необхідних для виробництва продукції тваринництва і птахівництва, сховищ для зберігання зерна, овочів та фруктів, а також на будівництво оптових ринків сільськогосподарської продукції. За даними Міністерства аграрної політики України у 2010 році до регіонів перераховано кошти для здешевлення кредитів в обсязі 415,0 млн гривень [6].

На сьогодні альтернативним підходом кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств є організація запозичення грошових коштів у вітчизняних спеціалізованих фінансово-кредитних установах. Кредитні спілки, кооперативні банки, лізингові, інвестиційні компанії, ломбарди, підприємства з постачання матеріально-технічних ресурсів, переробні підприємства також можуть надавати послуги малим і середнім підприємствам та господарствам населення у сільській місцевості. На жаль, в Україні слабо розвинена мережа фінансових інституцій – інститутів спільного інвестування, пайових і корпоративних інвестиційних компаній і фондів, венчурних фондів, недержавних пенсійних фондів та ін. Існуючі установи не вкладають кошти в аграрний сектор. Майбутнє за диверсифікацією джерел кредитування та інвестування аграрного сектору, що дозволить активізувати надходження коштів.

Можливості отримання кредитів у тому чи іншому фінансово-кредитному інституті залежать від розмірів підприємства. Так, фермерські господарства можуть претендувати на отримання кредитів насамперед у кредитних спілках, лізингових компаніях. Кредитування підприємств галузі шляхом створення приватних пенсійних фондів також дуже перспективне, оскільки пенсійні витрати досить легко передбачити, а також ресурси, створені пенсійними фондами, є довгостроковими, що дало б змогу вирішити проблему з наданням сільському господарству довгострокових кредитів. Але на сьогодні цей процес поки що ускладнено, оскільки немає відповідної нормативно-правової бази, яка б регулювала відносини між вкладниками та приватними пенсійними фондами.

Поряд з цим залишається багато невирішених питань щодо активізації кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств, зниження ставок кредитування, розширення доступу до небанківських кредитних ресурсів тощо. Тому вважаємо доцільним запровадження нового механізму державної підтримки кредитування сільського господарства у вигляді рефінансування Національним банком України комерційних банків для кредитування за спеціальним режимом сільськогосподарських підприємств. Саме це дозволить значною мірою розширити доступ до середньо- і довгострокових кредитних ресурсів під низьку відсоткову ставку. При цьому, відсоткову ставку за кредитом доцільно встановлювати з

урахуванням облікової ставки НБУ та маржі комерційних банків у розмірі 3 відсотків.

Висновки та пропозиції. Встановлено, що вдосконалення кредитного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств можливе на основі: розвитку нетрадиційних форм кредитування (форвардні контракти, лізинг); широкого застосування інтегрованих схем фінансування; розвиток кредитної кооперації на основі створення Аграрного кооперативного банку, поширення кредитних спілок, запровадження стимулюючих умов щодо функціонування та розвитку інституцій кредитної кооперації у сільській місцевості; створення фонду гарантій і кредитної підтримки, який буде використовуватись замість відшкодування відсоткової ставки або у комбінації з ним; часткової компенсації вартості кредитів за рахунок коштів державного бюджету; запровадження спеціального порядку резервування та стимулюючих умов рефінансування Національним банком України комерційних банків, які кредитують сільськогосподарські підприємства; запровадження державних гарантій при залученні кредитів для здійснення фінансових інтервенцій та заставних операцій (закупок) з сільськогосподарською продукцією, а також при кредитуванні проектів, які мають загальнодержавне значення. А також запровадження механізму рефінансування Національним банком України комерційних банків для кредитування за спеціальним режимом сільськогосподарських підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Постановою Кабінету Міністрів України від 25.02.2000 р. № 398 «Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт» зі змінами та доповненнями // <http://www.rada.gov.ua>
2. Гудзь О. Є. Кредитування і банківське обслуговування підприємств агропромислового виробництва: сучасні тенденції та особливості / О. Є. Гудзь. — К. : ННЦ ІАЕ, 2005. — 170 с.
3. Дем'яненко М.Я. Організаційно-економічні механізми кредитування аграрних підприємств / М.Я.Дем'яненко // Економіка АПК. — 2008. — №3. — С. 156.
4. Непочатенко О.О. Державна підтримка підприємств АПК через удосконалення системи кредитування / О.О. Непочатенко // Економіка АПК. — 2009. — №8. — С.95-101.
5. Онисько С.М. Вдосконалення кредитних відносин сільськогосподарських підприємств з банками: [Монографія] / С.М. Онисько, В.М. Ковалів, Л.В. Сиявська.— Львів: Апріорі, 2007. — 145 с.
6. <http://www.minagro.kiev.ua>
7. <http://www.bank.gov.ua>